

ЕФЕКТИВНІСТЬ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА – ВИДИ, ФОРМИ ПРОЯВУ, ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК

*ПОПОВА М.М., АСПИРАНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. П. ВАСИЛЕНКО*

Проведен анализ научной мысли относительно классификации и видов эффективности сельскохозяйственного производства, предметно обосновано их взаимосвязь.

The analysis of scientific thought concerning the classification of species and the efficiency of agricultural production, their interrelation objectively justified.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Найважливішою економічною категорією будь-якого виробництва, в тому числі сільськогосподарського, є його ефективність. В умовах переходу України до ринкової економіки орієнтація суспільства на підвищення ефективності виробництва набуває особливого значення, адже це – ціль і обов'язкова умова успішного розвитку економіки регіонів і країни в цілому. Відтак, постає питання щодо подальшого теоретичного обґрунтування видів ефективності виробництва, зокрема сільськогосподарського в умовах формування ринкових відносин, а також їх нерозривного зв'язку та взаємообумовленості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ключовими питаннями будь-якого виробництва, в тому числі і сільськогосподарського є питання його ефективності. Саме поняття «ефективність» дуже багатогранне та багатоаспектне; види ефективності – лише незначна частина в колі питань, що знаходяться в полі зору сучасних науковців, економістів-аграріїв, які опікуються питаннями підвищення ефективності агропромислового комплексу. Визначенню та класифікації видів ефективності сільськогосподарського виробництва присвячено багато наукових праць як вітчизняних економістів-аграріїв, так і закордонних вчених: В.К.Андриїчука, С.Ф.Покропівного, О.І.Здоровцева, С.І.Кованова, М.В.Свободиної та інших. Проте, враховуючи специфіку галузей сільського господарства, особливо рослинництва, де основним засобом виробництва являється земля, та з огляду на курс на економічні реформи в Україні в період трансформації її до ринкових форм господарювання, питання

взаємозв'язку різних форм ефективності, зокрема за принципом екологічних, соціальних пріоритетів перед економічними інтересами сільгоспвиробників, потребують подальшого вивчення, аналізу та впровадження в практику.

Формування цілей. Метою написання даної статі є дослідження теоретичних аспектів категорії «ефективність», зокрема взаємообумовленості та взаємозв'язку різних видів ефективності агропромислового виробництва.

Виклад основного матеріалу. Класифікація видів ефективності агропромислових підприємств здійснюється за рядом різних ознак, що в свою чергу знаходить відображення в різних формах прояву.

З огляду на основну мету будь-якого виробництва, в тому числі сільськогосподарського – отримання кінцевих позитивних результатів - наукова думка сьогодні розрізняє такі види ефективності в господарствах агропромислового комплексу: технологічну (деякі автори трактують її як виробничо – технологічну), економічну (виробничо – економічну) і соціальну (соціально – економічну) [1-4].

Всі перераховані види ефективності виробництва, безумовно, тісно взаємопов'язані між собою та не можуть функціонувати, не впливаючи одна на одну.

Технологічна ефективність, за трактуванням вітчизняного економіста В.Г.Андрійчука – це результат взаємодії факторів виробництва, що характеризує досягнуту продуктивність живих організмів, які використовуються в сільському господарстві як засоби виробництва. В рослинництві показниками технологічної ефективності є врожайність культур з одиниці посівної площі та основні параметри якості рослинницької продукції (вміст цукру в цукрових буряках, олії — в насінні соняшнику, білка — в зерні тощо). За думкою науковця, досягнутий рівень технологічної ефективності виробництва істотно впливає на економічну ефективність, насамперед через існування постійних витрат, на які, як відомо, виробники в короткостроковому періоді впливати не можуть. Крім того, автор наголошує, що показники технологічної ефективності відображають специфіку й особливості сільського господарства, пов'язані з функціонуванням у цій галузі основного засобу виробництва — землі і живих організмів як засобів виробництва. Вони дають змогу здійснювати порівняльну оцінку результативності виробництва в динаміці і в територіальному аспекті за окремими підприємствами і регіонами [5].

Визначення економічної ефективності сільського господарства

вчений розглядає як співвідношення між ресурсами і результатами виробництва, за якого отримують вартісні показники ефективності виробництва. Можливі три варіанти вказаного співвідношення: ресурси і результати виражені у вартісній формі; ресурси — у вартісній, а результати — у натуральній формі; ресурси — у натуральній, а результати — у вартісній формі. Вимірювальну систему економічної ефективності сільськогосподарського виробництва доцільно будувати таким чином, щоб вона була здатна повністю розкривати дві взаємопов'язані і взаємодоповнюючі результативні сторони діяльності аграрних підприємств — раціональність використання ними землі через показники загального ефекту, приведені до одиниці площі сільськогосподарських угідь, і економічність виробництва, показники якої розкривали б, якою ціною одержано цей ефект [5].

Соціальна ефективність — поняття, що відображає поліпшення соціальних умов життя людей (покращення умов праці і побуту, поліпшення зовнішнього довкілля, підвищення рівня зайнятості і безпеки життя людей, скорочення тривалості робочого тижня без зменшення заробітної плати, ліквідація важкої фізичної праці тощо). Соціальна ефективність можна розглядати, по суті, похідною від економічної ефективності: за однакових інших умов вона буде тим вищою, чим вищого рівня економічної ефективності досягнуто. Соціальна ефективність не завжди може бути кількісно визначена, проте досить повно про досягнуту соціальну ефективність можна судити за такими показниками, визначеними у динаміці, як питома вага прибутку, направленою на соціальні заходи, в загальній масі чистого прибутку; величина цього прибутку в розрахунку на одного середньооблікового працівника підприємства, рівень заробітної плати та соціальних витрат на відпочинок та оздоровлення [5].

В трактівці М.В.Свободиної соціальна ефективність характеризує соціальний стан, ступінь досягнення нормативного рівня розвитку сільської соціально-територіальної спільності, яка являє собою сукупність сільського населення, що володіє єдністю ставлення до певної освоєної території [6].

Економічна і соціальна ефективність також перебувають в органічному поєднанні. Якщо вдається досягти високих соціальних результатів, то можна говорити про подальше підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва. Це обумовлено тим, що задоволеність умовами праці, належне фізичне і моральне здоров'я людей створює додаткові стимули та умови для підвищення

продуктивності праці і підвищення на цій основі ефективності виробництва.

Сучасні вчені – економісти виділяють ще такі види ефективності, як еколого – економічну (екологічну) та синергетичну. Еколого – економічна ефективність характеризує сукупну економічну результативність сільськогосподарської продукції з урахуванням екологічного впливу агропромислового виробництва на навколишнє середовище [7].

Синергетична ефективність сучасними науковцями-аграріями розглядається як зростання результативності в результаті комбінованого впливу сукупності чинників, коли загальний ефект перевищує суто арифметичну суму впливу на виробництво кожного чинника зокрема, тобто кожен фактор посилює вплив усіх інших [8].

На думку деяких вчених, зокрема російського Б.І.Пасхавера, достатньо виділяти лише два види ефективності: економічну і соціальну, які пов'язані між собою. Тобто, соціальний результат являє собою мету, а економічний результат - засіб для досягнення цієї мети, який виступає завжди у формі доходу. Крім того, залежно від мети оцінки автор розрізняє абсолютну і порівняльну ефективності. У зв'язку з цим він пише, що абсолютна ефективність заходу характеризує повний його внесок у загальний приріст ефективності господарства, а порівняльна - внесок: одного варіанта даного заходу порівняно з іншим, йому альтернативним. Іншими словами, сам процес оцінки ефективності Б.І. Пасхавер описує як порівняння двох альтернативних станів господарського об'єкта: при впровадженні заходу і без нього або при одному з варіантів впровадження при порівнянні з іншим [9].

Усі види ефективності необхідно розглядати не ізольовано, а в тісному зв'язку і взаємообумовленості. Адже, в сучасних умовах розвитку соціально орієнтованого суспільства приватний інтерес обов'язково повинен перебувати в гармонії з інтересом суспільним, і в своїй кінцевій меті будь-яке виробництво має спрямовуватись на краще задоволення суспільних потреб. Особливо це стосується сільського господарства, від результатів функціонування якого безпосередньо залежить продовольча безпека держави, якість харчування і, відповідно, здоров'я нації.

Тому в сільському господарстві, як і в інших сферах економіки, забезпечення високої економічної ефективності повинно органічно доповнювати досягнення соціальних результатів, соціального ефекту. Із соціальної сторони критерієм ефективності на мікрорівні виступає частка прибутку підприємства, що спрямовується на покращення умов

праці і відпочинку, задоволення соціальних потреб працівників, частка оплати праці у структурі собівартості; на макрорівні - підвищення рівня і якості життя населення, його здоров'я і тривалості життя, освітньо - культурного рівня тощо). Коли мова йде про соціальну ефективність тих чи інших видів продукції, мається на увазі роль, яку ці види продукції відіграють у збалансуванні раціонів здорового харчування, забезпеченні продовольчої безпеки держави. Тому, з огляду на це, державна підтримка розвитку сільського господарства має бути орієнтована на підтримку виробництва не лише економічно, але й соціально - ефективних видів продукції.

Відтак, всі зусилля виробників сільськогосподарської продукції повинні бути скерованими у двох напрямках: на ефективність і якість продукції, тобто на те, щоб отримувати максимальну кількість продукції високої якості при мінімальних затратах засобів і сировини. З цього приводу не можна обійти увагою той факт, що сьогодні набуває поширення вирощування генетично модифікованих сільськогосподарських культур, стійких до хвороб та шкідників. Економічний ефект такого виробництва за рахунок значного зменшення витрат на засоби захисту буде очевидним, але, враховуючи негативний вплив такої продукції на здоров'я людей, він буде зведений до мінімуму вкрай негативним соціальним ефектом.

Виключно важливе значення має і екологічна сторона аграрного виробництва, пов'язана із ефективністю природокористування. Специфіка сільського господарства і особливо рослинницької галузі, пов'язана із глибоким використанням земельних ресурсів, застосуванням хімічних та біологічних засобів захисту рослин, в кінцевому підсумку призводить до зменшення родючості ґрунтів, руйнування природних екосистем тощо. Останніми роками в ґрунтах України відбувається швидкий процес зменшення вмісту гумусу, в першу чергу внаслідок недотримання сівозмін. Зокрема, має місце витіснення з них технологічно цінних попередників – багаторічних бобових трав, зернобобових культур тощо, взамін часто відбувається вирощування монокультури та насичення сівозмін такими важкими для землі культурами, як соняшник та ріпак – найкращими для сільгоспвиробників з економічної точки зору (протягом останніх 20 років їх виробництво є стабільно рентабельним). Це закономірно призводить до інтенсивного використання поживних речовин ґрунтового вбирного комплексу і виснаження ґрунтів, що, в свою чергу, тягне за собою не лише подальші втрати продукції за рахунок природного чинника, але й додаткові витрати на ліквідацію наслідків екологічного забруднення. Тому

ефективним з позицій екології можна вважати лише таке виробництво у якого еколого-економічний ефект (економічна вигода із врахуванням вартості природоохоронних заходів, вартості природних ресурсів, втрат від нанесення шкоди довкіллю) є позитивним.

Держава намагається регулювати питання збереження родючості українських ґрунтів. Так, в червні 2009 р. було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження родючості ґрунтів», відповідно до якого мають бути розроблені проекти землеустрою з еколого-економічним обґрунтуванням сівозмін [10]. Крім того, передбачено затвердження граничних часток основних груп і окремих культур у сівозмінах. Однак на сьогодні ці законодавчі норми поки що практично не виконуються.

Крім недотримання екологічного обґрунтування сівозмін, екологічний ризик представляють такі складові сільськогосподарського виробництва, як використання хімічних речовин та порушення правил їх внесення, неправильне зберігання органічних добрив, пестицидів, туків, утворення побутових та промислових відходів а також стічних вод та їх осадів, які застосовуються як добрива, тощо.

Таким чином, кінцеві результати аграрного виробництва знаходять своє відображення в кількості якісної, екологічно чистої і безпечної для здоров'я людини продукції при високій економічній ефективності виробництва. Тому навіть, якщо підприємство має високі показники рентабельності за рахунок окремих видів продукції, але функціонує в умовах неповної зайнятості ресурсів (частина площ чи обладнання не використовується, працівники зайняті в режимі неповного робочого дня, а в структурі посівних площ переважають найбільш прибуткові сільськогосподарські культури), а також нераціональної структури виробництва, недотримання сівозмін, що в довготерміновій перспективі спричиняє негативний вплив на родючість ґрунту і урожайність культур, то таке виробництво не можна вважати достатньо ефективним з позицій суспільства.

Класифікація ефективності за рівнем об'єкта господарювання (іншими словами - за структурою організації виробництва) представлена науковою думкою О.І. Здоровцева [11], згідно з якою в сільському господарстві слід розрізняти такі види ефективності: народногосподарську; галузеву; внутрішньогосподарських підрозділів (ланок, бригад); виробництва окремих видів продукції (зерна, овочів, молока і т.д.); окремих господарських заходів (агротехнічних, зоотехнічних, ветеринарних, економічних, організаційних).

Народногосподарська ефективність сільськогосподарського

виробництва оцінюється з точки зору задоволення потреб населення в продуктах харчування, промисловості - в сировині, а також фінансового внеску галузі у вирішення народногосподарських завдань. Галузева ефективність відображає результативність використання ресурсного потенціалу та спожитих ресурсів саме у сільському господарстві. Інші види ефективності з методичного підходу аналогічні галузевій, але характеризують результативність різних форм організації виробництва, внутрішньогосподарських підрозділів, виробництва окремих видів продукції і заходів, що проводяться в сільському господарстві шляхом зіставлення отриманого ефекту з ресурсами чи витратами.

Соціально – економічні перетворення в аграрному секторі країни, реформування відносин власності і реструктуризація сільськогосподарських підприємств у ринкові структури, спрямовані на створення умов для ефективного виробництва, окреслили ряд нових задач в опрацюванні теоретичних і практичних проблем розвитку та ефективного функціонування агропромислового комплексу України. Сучасні економісти – аграрії по-різному трактують та класифікують види ефективності сільськогосподарського виробництва.

Висновки. Отже, попри різницю в поглядах на класифікацію видів ефективності сільськогосподарського виробництва, з новою гостротою постає питання безумовного взаємозв'язку всіх видів ефективності, які в нових умовах є пріоритетними для ефективного ведення сільськогосподарського виробництва: економічної, технологічної, соціальної, екологічної тощо. Тобто, в умовах ринкового середовища ефективним в повному сенсі можна назвати лише те виробництво, де досягнуто, поряд з економічною, вищезазначені види ефективності. З цією метою постає нагальна необхідність, зокрема, в розробці нової еколого-економічної концепції розвитку вітчизняного агропромислового виробництва, яке передбачає раціональне використання природного потенціалу країни та ведення екологічно безпечного землеробства.

Література.

1. Економіка підприємства: підручник / [Грецак М. Г., Колот В. М., Наливайко А. П. та ін.]; під ред. С. Ф. Покропивного. – 2-ге вид., перероб. та допов. – К.: КНЕУ, 2001. – 528 с.
2. Методика экономических исследований в агропромышленном производстве / ред. В. Р. Боев. – М.: РАСХН, 1995. – 228 с.
3. Методические рекомендации по определению эффективности сельскохозяйственного производства / разработ. Е. С. Оглоблин. – М.: РАСХН, 1996. – 68 с.

4. Кованов С.И. Экономические показатели деятельности сельскохозяйственных предприятий : справочник / С.И. Кованов, В.И. Свободин – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Агропромиздат, 1991. – 216 с.

5. Економіка аграрних підприємств: Підручник. — 2-ге вид., доп. і перероблене. / В. Г. Андрійчук. — К.: КНЕУ, 2002. — 624 с.

6. Свободина М.В. Интенсификация сельского хозяйства в рыночных условиях. / М.В.Свободина/ – М.,1999.-218 с.

7. Николаев В. М. Экологизация производства и инновационная деятельность / В. М. Николаев // Масла и Жиры. – 2008. – № 2.

8. Павловська Л. Д. Економіка підприємства : навчальний посібник / Павловська Л.Д. – Житомир : ЖНАУ, 2009. – 640 с., С. 309

9. Пасхавер Б. Ценовая ситуация и ценовая политика в агросфере/ Б. Пасхавер // Экономика Украины, 2001. - №1. - С. 59-67 С.23

10. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження родючості ґрунтів» Режим доступу – [Електронний ресурс] -<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1443>

11. Економіка сільського господарства. // За ред. О.І.Здоровцева.- К.:Видавництво УСГА, 1993.- 233 с. с. 155.

УДК 657.2:332.3

ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН ТА НАПРЯМИ ЙОГО УДОСКОНАЛЕННЯ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

**РУДЕНКО С.В., АСПИРАНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. ПЕТРА ВАСИЛЕНКА**

Розглянуто стан обліково-аналітичного забезпечення земельних відносин в сільському господарстві на макро- та мікрорівні та запропоновано шляхи його удосконалення.

The situation with accounting and analytic support of land relations on the macro- and microeconomic level has been reviewed and elevations of its improving has been proposed.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Базисом аграрного сектору економіки України є землі сільськогосподарського призначення, вони являються головним фактором виробництва галузі. Від ефективності використання землі в сільському господарстві залежить соціально-економічний розвиток селян, агроформувань, сільських територій. Крім того, сільськогосподарські угіддя та відносини пов'язані з ними є вагомим об'єктом оподаткування, надходження від